

FINANSAL KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, resul.yazici@bilecik.edu.tr

ÖZET

Faizsiz bankacılık şekli olarak Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankacılığı, öncelikle İslam Dininin gereği olarak talep edildiği için ortaya çıksa da; yaşanan finansal krizlerin nedeni olarak görülen geleneksel finansal sistemi ikame etme amaçlı olarak da görülebilmektedir. Çünkü temel olarak katılım bankacılığının sunduğu ürünler, öncelikle arzı yani üretimi teşvik etmeye yöneliktir. Aksine geleneksel bankacılığın finansman yöntemleri ise önceden talep yaratarak, genellikle arz ve talep arasındaki dengesizlik sürecini beslemektedir. Bu da çeşitli şekillerde ortaya çıkan ekonomik buhranlara, finansal krizlere yol açmaktadır. Bu çalışmada da, geleneksel finansal sistemden kaynaklanan ve etkileri devam eden küresel finans krizi gibi sorunların yaşanmaması için faizsiz bankacılık tipi finansal sistemlerin sunduğu ürünler ve bunların finansal krizleri önleyebilme gücü verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankacılığı, İslami Bankacılık, Finansal Kriz, Faiz.

Role of Participation Banking System A Review on the Prevention of Financial Crises

ABSTRACT

Participation banking; operating as a form of interest-free banking in Turkey; although first emerged as a requirement of Islam, now can be seen as a substitute for the traditional financial system, which is considered as the cause of financial crises. Because, the products offered by participation banking basically are primarily intended to stimulate supply i.e. production. On the contrary, the conventional banking financing method, by previously creating demand, usually fosters the imbalance process between supply and demand. And this is leading to economic and financial crises, emerging in a variety of ways. In this study, to avoid problems such as the recent global financial crises, which stems from the traditional financial system and which impacts are still continuing; it is tried to give the products offered by Islamic Banking types of financial systems and also to put forward the power of these products in in order to prevent financial crises.

Keywords: Interest-free Banking, Participation Banking, Islamic Banking, Financial Crisis, Interest.

1. GİRİŞ

Finans sistemlerinin şeffaf bir yapıya sahip olmaması; yüksek oranlı kaldıraçlı işlemlere izin vermesi ve bunların düzenlenme, denetlenme eksikliği ve yetersizliği gibi liberal ekonomi gerçekleri klasik finans sistemlerin temel özellikleridir. Bu özellikler de, hem finansal sistemde hem de reel ekonomide telafisi zor olan sorunlara neden olmaktadır. Çünkü finansal sistemin kurgusundaki bu eksikliklere ilave olarak, uzunca bir süre küresel ölçekte aşırı gevşek para politikalarının uygulanması; finansal mühendisliğin yarattığı yüksek riskli ürünlerin bu sürece destek vermesi; ulusal ve uluslararası ölçekte finansal sistemlerde alınan risklerin yönetilememesi gibi durumlar yaşanmıştır. Kısacası günümüzün küreselleşen ekonomik yapılarındaki bu geleneksel finans sistemlerindeki krizler, sık sık ulusal, bölgesel veya 2008 küresel finans krizinde olduğu gibi küresel ölçekte yaşanmakta fakat çözümleri uzunca bir süre almaktadır. Çünkü krizin, ulusal ekonomilerin hem finans sistemlerinde hem de reel değerlerinde ortaya çıkardığı olumsuzlukların iyileştirilebilmesi kolay gözükmemektedir. Zira çare arayış tarzları, halen eski sistemler üzerine inşa edilmeye ve/veya onlar üzerine yamanmaya çalışılmaktadır.

Böyle bir süreçte yani sürdürülmeye çalışılan küreselleşmiş geleneksel finansal sisteme bağlı ekonomilerde, klasik yeniden yapılandırma şeklindeki çare arayışlarının sadece ulusal ölçekte olması da yeterli değildir. Çünkü yönetim yetersizliği ve menfaat çatışmaları olan uluslararası finansal sisteme, gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ulusal ekonomilerin bağımlılığı da her dönemde kaçınılmazdır.

Küresel finans sistemine, ulusal hükümetlerin bu bağımlılığının kaçınılmaz olduğu gerçekler ve ulusal hükümetlerin karşı karşıya kaldığı politik baskılar altında radikal çözümler yaratılamaması da normaldir. Fakat bu çözümsüzlük süreci, sadece krizin ulusal ve uluslararası faturasını büyütmektedir. Bu yüzden, geleneksel kuralların egemen olduğu finans sistemindeki krizlerin etkilerini, aşılmasının zorluklarını ortadan kaldırmak için öncelikle ulusal ölçekte küresel düzenlemelere bağımlılığı azaltacak önlemler alınmalıdır. Bunu sağlamak için de öncelikle, ulusal ölçekte kamu finansmanının kontrolünü kapsayan; bütçe açıklarının disipline edilmesini içeren düzenlemelerin uygulanması sayesinde yabancı sermaye bağımlılık azaltılmalıdır. Çünkü geleneksel küresel finans sistemine bağımlılığın sağladığı avantajlar kadar; uluslararası bağımlılığın, krizlerin bulaşıcı etkisini artırmış olması gibi dezavantajlar da bu sistemlerde kaçınılmazdır.

Çalışmamızda, yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız, geleneksel finans sisteminden kaynaklanan ve etkileri devam eden küresel finans krizinin neden olduğu sorunların ortadan kaldırılabilmesi; klasik küresel finans sistemine gerek duyulan bağımlılığın azaltılabilmesi için gündeme gelen faizsiz bankacılık tipi finansal sistemler ve onların kullandığı faizsiz yatırım araçları verilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda varsayımımız; faizli bankacılık sistemlerinin neden

olduğu finansal krizlerin ortadan kaldırılabilmesinde, faizsiz bankacılık sistemlerinin etkili olacağıdır. Bu varsayımımızı destekleyen unsurlar olarak; geleneksel finans piyasalarının kriz yaratmasına neden olan etmenler tespit edilmiş ve bu öğelerin ortadan kaldırılabilmesinde faizsiz bankacılığın hangi çözümleri sunduğu verilmeye çalışılmıştır.

2. Küreselleşmiş Geleneksel Finans Piyasalarında Yaşanan Sorunlara Genel Bakış

Genel olarak küreselleşme; insan hayatının temel dinamikleri olan ekonomi, sosyal, siyasi ve kültürel alanlardaki değerlerin, dayatılarak ve/veya paylaşılarak; ulusal sınırları aşarak; dünya geneline yayılmasıyla benzerlikler göstermesidir. Dolayısıyla ekonomik alandaki küreselleşmede de, pazar kavramının artık ulusal sınırların ötesine taşındığı bir dünyada; tüm piyasalarda görülen bütünleşme; hem olumlu gelişmelerin hem de olumsuz gelişmelerin pek çok ülkede etkili olmasına yol açmaktadır.

Küreselleşmenin bu etkileri, hem makro hem de mikro düzeyde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; uygulanan ekonomi politikalarının giderek benzerlik göstermesiyle yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle küreselleşme ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler sayesinde ölçek ekonomisinden yararlanan firma sayılarının artması, ülkeler arası rekabeti (ihracatı artırmak için kur savaşlarını) giderek kızıştırmaktadır. Bu süreç de, hem reel sektör için küresel pazarlardan pay alma savaşlarını, hem de finans sektörü için sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini kaçınılmaz yapmaktadır. Özellikle finansal piyasalarda çeşitlenen araçları kullanan uluslararası portföy yatırımcıları, çok hızlı hareket ederek, az gelişmiş veya gelişen ülke ekonomilerini dolaylı yabancı sermayenin (sıcak paranın) olumsuz etkilerine maruz bırakmaktadır.

Finansal gelişmelerin, hızlı değişimlerin reel ekonomiyi olumsuz etkilemesini en az indirebilmek tüm ekonomiler için önemli bir sorundur. Çünkü: “Finansal sistem genellikle gelişmiş olan ekonomilerde kurumların ve pazarların birbirlerini etkileyen fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Böylece, ekonomideki kurumlar ve pazarlar birbirlerini tamamlamış olur. Zaten finans sisteminin ekonomide koordinasyon görevi yapması buna dayanır. Dolayısıyla, bir ekonomide finansal alt yapının oluşturulması için özel sektör finansal kurumlarının teşvik edilmesi, yatırım fonlarının yeniden yapılandırılması, finansal araçların desteklenmesi, finansal piyasaların ve finansal kurumların iyileştirilmesi gerekir” (Uludağ ve Arıcan, 1999: 112).

Finansal kurumların, bu şekilde yapılandırılmış bir piyasada, ticaret ve sanayi sermayesiyle bütünleşmiş olması kapitalist sürecin gelişimini hem hızlandırmıştır, tabii sorunlarıyla birlikte hem de yavaşlatmıştır. Yani tutarlı politikaların takip edilemediği; sürdürülebilir olmadığı bir makroekonomik yapıda finansal sistem

kurumlarının da istikrarlı olmasını beklemek yanlıştır. Çünkü günümüzde de olduğu gibi; “eğer piyasada reel varlıkların elde edilmesi için para zorunlu ise, yani para, elde biriken refahı reel varlıklara çevirme aracı ise, ekonomik yapıda bu işlevleri yerine getirecek, yani paranın alım-satım işlevi üzerinde yoğunlaşacak bir kesimin varlığına neden olacaktır. Bu işlevi yerine getirecek birimlerin varlığı, bu kesimin karlılık amacıyla para ile oynamaları, beraberinde yatırım kararları ile birlikte, istihdam ve gelir düzeyi gibi reel yapılar üzerinde belirleyici olmalarını gerektirecektir (Ercan, 2005: 240).”

Ekonomideki tarafların bu şekildeki aşırı kazanma hırslarıyla ve küreselleşme süreciyle birlikte; finansal sistemlerin, kurumların ve araçların çok hızlı büyümesini sağlayan serbestleştirme sürecinin yaşanması fakat gerekli düzenleme ve denetleme yapılarının kurulmaması sonucunda bu yapıların büyük riskler taşıdığı ortaya çıkmıştır. Çünkü: “Kapitalist ilişkilerin artan ölçüde borç ilişkisi üzerine kurulması ve borç ilişkilerinin özünde belirli bir güvenlik marjı içinde gerçekleşmesi, geleceğin sürekli olarak içinde taşıdığı verili borç ödemelerini karşılayamayacak bir gelir akımı (özellikle kârın) ile karşılanması, ekonomide krizin doğmasına neden olacaktır. (Ki böyle olmuştur.) Özellikle spekülatif ve ponzi finansın (borcun borçla çevrilmesi) varlığında finansal ilişkilerin artan oranda kısa dönemli oluşu ve artan oranda yatırımların sermaye yoğun oluşu, gerek finansal varlıkların maliyetini artırarak yüksek faiz oranlarının varlığına neden olacak, gerekse gelecekle ilgili belirsizlik finansal kaynak sahiplerinin en azından bir kısmının finansal süreçlere girmemesine neden olacaktır. Spekülatif finansın artmasına paralel olarak, insanların gelecek beklentileri böylece bir yandan finansal yapıların istikrarı üzerinde etkide bulunarak daha kırılgan yapılar oluştururken, diğer yandan bu kırılgan yapılar, tekrar paranın borç verilip-alınmasını daha maliyetli kılacaktır. Bu maliyetin bir dizi sonucu olacaktır; bir yandan ekonomide para-sermayesi kısa sürede riskli de olsa yüksek getiri sağladığı için, hızla servet unsurlarının çözümlenerek para sermayesine dönüşmesi sürecini başlatacak, diğer yandan ponzi finans durumuna bağlı olarak, faiz ödemeleri sadece kârların azalması değil, sermaye varlıklarının da erimesine neden olacak ve en kötüsü, belirsizlik şartları altında ortaya çıkan kısa süreli ekonomik kararlar alma yönündeki eğilimler (shortizm), kârın temel kaynağı olan ve daha uzun zaman isteyen yatırımları daha riskli kıldığı için, yatırımlarda azalamaya neden olacaktır (Ercan, 2005: 249-250)”.

3. Geleneksel Finans Piyasalarının Yarattığı Krizlerin Oluşmasına Neden Olan Etmenler

Finansal krizler için çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Bir tanımlamaya göre finansal kriz, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde geri dönmeyen

kredilerin aşırı şekilde artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak tanımlanmaktadır (Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 38).

Daha özet bir ifadeyle, finansal sistemde oluşan veya belirlenen fiyatlar olan; finansal-parasal sermayenin kıymeti olan faiz oranı ve bir ülke parasının diğer ülke paraları karşısındaki değeri olan döviz kurunda birdenbire ortaya çıkan değişiklikler, ani iniş-çıkışlar (volatilite) da finansal kriz olarak adlandırılabilir.

Kriz kuramları ile ilgili çalışmaların kökeni her ne kadar 1800'lü yıllara dayansa da o dönem için, bugün bildiğimiz anlamda finansal krizlerden söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, başlangıçta kriz kuramları çoğunlukla reel iktisadi krizleri açıklamaya dönük olarak geliştirilmiştir. Diğer taraftan, 1940'ların başından itibaren büyük ölçüde II. Dünya Savaşı hazırlıklarına bağlı olarak savaş sanayii öncülüğünde ve ABD merkezli yaşanan iktisadi canlanma, 1947-48'lerden itibaren birçok OECD ülkesini de içine alacak şekilde genişlemiş ve bu büyüme konjonktürü 1970'lerin başına kadar nerede ise kesintisiz devam etmiştir. Bu büyüme konjonktürüne mukabil, kriz kuramları tartışmalarında doğal olarak bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Ancak 1970'lerin başında Bretton Woods (BW) sisteminin yıkılması ve yaşanan petrol şoklarının da etkisiyle konjonktür tekrar yön değiştirmiş ve buna paralel olarak kriz kuramları tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Şu farkla ki, 1970'lerde uluslararası finansal küreselleşme faaliyetlerinin yoğunluk kazanmasıyla birlikte birçok gelişmekte olan ve gelişmiş ülkede finansal krizler yaşanmaya başlamıştır. 1980 ve sonrası dönemde yaşanan krizler, az veya çok farklılıklar gösterebilir de ana karakteristiklerini para krizleri oluşturmuştur. Dünya ekonomisindeki bu değişimin doğal bir sonucu olarak, o yıllardan günümüze reel iktisadi kriz kuramlarından daha çok finansal kriz, türleri ve nedenleri gibi konuları içeren tartışmalar ve çalışmalar yürütülmüştür (Yılmaz vd., 2005: 77-78).

Günümüz geleneksel finans piyasalarının yarattığı olumsuzlukların en önemli besleyeni ise, kapitalizmin, küreselleşme ile en yüksek aşamasına ulaşmasıdır. Çünkü küreselleşmeyi eğer "kapitalist yaşam tarzının, yani piyasa sisteminin, dış ticaret serbestisinin, (lüks) tüketimin ve tüketicinin önceliğinin dünya çapında yaygınlaştırılması" şeklinde tanımlarsak gerçekten bugün yaşanan aşamayı kapitalizmin en yüksek aşaması olarak kabul etmek gerekiyor. Böyle bir yapıda finansal-parasal sermayenin küreselleştiği ama emeğin küreselleşemediği bir ortam egemendir demek yanlış olmaz (Eğilmez, 2008: 44).

Çünkü geleneksel finans piyasalarındaki düzenleme, denetleme eksikliği ve yetersizliğiyle birlikte; uzunca bir dönem küresel boyutta aşırı gevşek para politikalarının takibi; geleneksel finansal mühendisliğinin yarattığı riskli ürünler; küresel pazardan daha fazla pay almak için yürütülen kur savaşlarının ortaya çıkardığı dengesizlik sorunları; ülkelerin karşı karşıya kaldığı aşırı bütçe açıkları ve

finansmanının ortaya çıkardığı çevrilemeyen borç stoku; finans piyasalarının yarattığı olumsuzlukların, krizlerin temel nedenlerini oluşturmuştur. Bu sebeplerin ortaya çıkardığı durumlar-olumsuzluklar aşağıdaki başlıklarda sıralanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Ekonomik Değişkenlerde Faizin Neden Olduğu Oynaklık

Ekonomik sorunların küreselleşmesinin en önemli kaynağı olan “kısa vadeli sermaye hareketleri sonucunda finans piyasaları, genellikle kaynakların risk ve kazançlarını doğru yansıtma, tasarruf ve yatırımları dengeleme gibi geleneksel işlevlerden uzaklaşarak, aşırı oynak değerlerden para kazanmaya çalışan kurumlar haline gelmektedir. Bu oynaklık istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir” (Eren ve Süslü, 2001, s. 665).

Küresel finansal sermaye akımlarının oynaklık nedenlerinin başında, sürekli değişen, küresel faiz oranları yatmaktadır. Bu da, ülkelerin hem yurtiçi ekonomik temellerindeki hem de yurtdışı ekonomik ilişkilerindeki gerçek ve algılarla değişmekte veya yönlendirilmektedir.

Yurtiçi ekonomik değişimlerin önemli bir göstergesi ve faizin hem nedeni veya hem de sonucu olan enflasyon ile faiz etkileşimini aşağıdaki şekilde özetleyerek; - ekonomide arz olmadan talep yaratılmasına imkân veren- geleneksel finansal sistemlerinin neden olduğu enflasyon süreci anlatılmaya çalışılacaktır.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin genel fiyatlar seviyesindeki artış hızı yani enflasyon oranı ile finans sektöründeki temel fiyat olan faiz ve döviz kuru yakın ilişki içindedir ¹. Bilindiği gibi finans sektörünün temel görevi, tasarruf fazlası olanlar ile tasarruf açığı olanlar arasında aracılık görevidir. Bu görevi yerine getiren finansal sistemde, finansal-parasal sermayenin değeri olan faiz, tasarruf arz ve talebinin miktarına göre oluşmaktadır. Finansal sermayenin kıymetinin (faiz oranının) belirlenmesinde önemli olan finansal sistemdeki ödünç verilebilir fon (para) miktarı yanında, piyasadaki fiyatlar seviyesindeki yükselme hızı yani enflasyon da önemli bir faktördür.

Şöyle ki: Ülke içinde satışı sunulan mal ve hizmetlerin miktarı (arzı), talep edilenden daha az ise bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi kaçınılmazdır. Piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi oranında ekonomik birimlerin cebindeki-

¹ Faiz olayı ile enflasyon başka başka olaylar olmakla beraber, ekseriya iç içe bulunmaktadır. Biz faizin enflasyonu karşılayan kısmına hiçbir şekilde faiz demiyoruz. Paranın hiç değer kaybetmediğini ve eşya fiyatlarının sabit kaldığı bir piyasa farz ederek bu ortamda anaparaya ilaveten ödenen ek meblağa faiz diyoruz (Uludağ, 2010: 313).

kasasındaki yerli paranın satın alma gücü de düşecektir. Bu düşüş, finansal sistemde, faiz oranlarında da yükselişe neden olacaktır. Çünkü hanehalkının hem mal ve hizmetlere talebini ertelemesini hem de tasarruflarını artırmasını teşvik için (geleneksel finansal sistemde) faizlerin enflasyondan yüksek (pozitif reel faiz) veya eşit olması gerekmektedir. Faiz oranlarındaki bu yükseliş süreci, sonrasında, üretimde girdi olarak kullanılan finansal sermayenin maliyetini de artırdığından enflasyonun besleyici olacaktır.

Ülkede gerçekleşen enflasyon oranı, müteakiben, yerli paranın hem iç değerinin dolayısıyla faiz oranlarının; hem de dış değerinin yani yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri olan döviz kurunun oluşmasında da etkilidir. Ülkeler arasındaki enflasyon farkları da, enflasyonun yüksek olduğu ülke parasının dış değerinin (döviz kurunun) aleyhine durum yaratacaktır. Yani yerel para devalüe olacaktır.

Farklı ülke paralarının birbirine karşı değeri olan döviz kurlarının belirlenmesinde, - enflasyon oranları yanında- ülkelerin tasarruf açığı ve dövize ihtiyacı yani cari açık oranı da önemlidir.

Ülke içinde fiyat istikrarsızlığı ve ekonomik değişkenlerdeki oynaklık gerçekleştirmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı, ülkelerdeki kararsız bir ekonomik yapının temel göstergelerindedir. Türkiye özelinde bu sarmalın, kısacası, faize bağlı yapının kırılabilmesi için, ülkenin para otoritesi olan TCMB, para politikası ile birlikte makro ihtiyati tedbirleri de uygulamak durumundadır. Bu sürece maliye politikasının da destek vermesi mecburidir. Bunun dışında finansal sistemde derinliğin artırılabilmesi için, düzenleyici–denetleyici yapılar da, faizsiz finansal sistemlerin ve enstrümanların gelişmesi için gerekli radikal düzenlemeleri yapmak zorundadır.

3.2. Geleneksel Bankacılık Sisteminde Vade Uyumsuzluğu - Açık Pozisyon Sorunu

Bankaların kaynaklarının ve plasmanlarının vade ve likidite özelliklerinde farklılıklar olması, bankaların faiz riski ile karşılaşmasına neden olur. Bu durumda faiz oranlarındaki herhangi bir değişiklik, varlık ya da yükümlülüklerin daha düşük ya da daha yüksek faiz oranı ile iskonto edilmesine ve dolayısıyla varlık ve yükümlülüklerin şimdiki değerlerinin değişmesine neden olurken, vade uyumsuzluğu ne kadar büyük ise bankanın faiz riski ile karşı karşıya kalması o kadar kolay olmaktadır (Uzunoğlu, 2005: 11).

Vade uyumsuzluğu yanında rezerv (güçlü) paraya sahip olmayan ülkelerin, hem bankalarının hem de diğer ekonomi aktörlerinin bilançolarında taşıdığı önemli bir risk de açık pozisyon sorunudur. Bu meselede; döviz, altın, menkul kıymet gibi

farklı finansal araçlar üzerinden sahip olunan kıymetlerin (aktiflerin), taahhütleri-yükümlülükleri (pasifleri) karşılayamaması durumu vardır. Aşırı kazanma hırslı ile bu riski alanların bilançolarında oluşan aktif-pasif dengesizliği yani açık pozisyon sorunu; piyasalardaki belirsizlik, finansal sistemdeki fiyatlardaki dalgalanmalar (volatilité) durumunda; iflasın, krizlerin önemli bir nedeni olmaktadır.

Goldstein ve Turner de (1996) yaptıkları çalışmada, -bu riski de içeren sebepleri-bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörler olarak aşağıdaki gibi sıralamıştır (Altıntaş, 2004: 44):

- dışsal ve içsel makro ekonomik değişkenlerdeki oynaklık,
- vade ve kur uyumsuzluğuna bağlı olarak bankacılık sisteminin yükümlülüklerindeki artış,
- kredilerde ve sermaye girişlerinde aşırı artışlar,
- varlık fiyatlarında ani kayıplar,
- altyapısı zayıf finansal liberalizasyon uygulamaları,
- aşırı kamu müdahalesi ve krediler üzerinde kontrollerin kaybolması,
- yanlış döviz kuru rejimleri,
- muhasebeleştirme,
- şeffaflık
- yasal yapıda eksikliklerdir.

3.3. Faizi Düşürme Amaçlı Yaratılan Likidite Bolluğunun Sonucu: Verilen Kredilerde Özensizlik

Geleneksel ekonomik düzende, ekonominin canlanması için finansal sektör aracılığıyla efektif talebin artırılabilmesi gerekmektedir. Bunun için genişletici para politikası uygulamaları ve aşırı liberalizasyon tatbiki sonucunda: “2000’li yılların başlarından itibaren Amerika’da faiz oranlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesi özellikle dar gelir grubundaki kişiler için kredileri cazip kılmıştır. Ayrıca alt gelir grubunun konut edinebilmesi için vergi avantajları gibi birtakım kolaylıklar getirilmiştir. Böyle bir ortamda, kişilerin kredi geçmişlerine bakılmaksızın artan miktarda mortgage kredisi kullanılmıştır ve kamuoyunda subprime ya da NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır (Korkmaz ve Tay, 2010: 4)”.

Ancak 2006 yılından itibaren “faizlerin yükselmeye başlaması ile birlikte, temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (Demir vd., 2008: 45)”.

3.4 Faiz Düşüşünün Devamı İçin Kullanılan Kontrolsüz Menkul Kıymetleştirme

Finansal mühendisliğin, bir koyundan birden fazla post çıkartabilmesine imkân tanıyan “menkul kıymetleştirmeyi kısaca nakit akışlarının bir havuzda toplanması ve yatırımcılara satılmak üzere mali bir varlık olarak menkul kıymetler üretilmesi olarak tanımlanabilir. ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde bireyler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendiren hususlardır. Süreç içerisinde menkul kıymetleştirme; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal kontratlara dolaşım kabiliyeti kazandırılması olarak işlevsellik kazanmıştır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolaylaşmasıdır (Alantar, 2008: 2-3)”.

Fakat İslamiyet’te, geleneksel finansal mühendisliğin kullandığı, -bir koyundan birden fazla post çıkartılabilmemesine imkân tanıyan, riski dürüst olmayan bir şekilde başkasına devreden- aşırı bilinmezlik (garar) bulunan sözleşmeler yasaklanmıştır. Çünkü ticari sözleşmelerdeki bu aşırı bilinmezlik “(garar), akdi varlığı kesin olmayan, şüpheli ve ihtimalli” bir durum ortaya çıkarmaktadır (Çeker, 2011: 90).

Ticari sözleşmelerdeki böylesi bilinmezlik durumlarında: Taraflar arasında anlaşmazlık çıkabilmesi; bir tarafın aleyhine durumlar oluşabilmesi yani mallarına-haklarına uygun olmayan bir şekilde el konulabilmesi; alıcıya istediği şeyin istediği evsafa teslim edilememesi gibi hallerin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir ki bu olumsuzlukların hepsi 2008 krizinde yaşanmıştır. Oysa katılım bankacılığının aracı olduğu hizmetlerde; sunduğu ürünlerine, işlemlerine ait düzenlenen sözleşmelerde, -satılan mal, malın bedeli, ödeme zamanı vs. gibi- unsurlar en üst seviyede belirli esaslara bağlanmıştır.

Fakat ABD’deki gibi İpotekli Konut Finansman Sistemi’nde (mortgage) “kredi sağlayan kurumlar alacaklarını teminat göstererek büyüklüğü trilyon doları bulan konut tahvillerini piyasaya satmışlardır. Bu tahvillerin getirileri, Amerikan hazine bonosunun çok üzerinde olduğu için, özellikle riskli ve yüksek getiri hedefleyen serbest fonların bu tahvillere yönelmesinde etkili olmuştur. Bankalar, kredi alacaklarını menkul kıymetleştirme yoluyla yatırım aracı haline çevirdikleri için, mortgage piyasaları, sadece kredi veren kuruluşla kredi kullanan arasındaki kredi ilişkisine bağlı bir piyasa olmadığından tüm finansal sistem artan faizler karşısında dalgalanma dönemine girmiştir” (Demir vd., 2008: 54).

Kredi riskini alan tarafın -yeniden finansman yaratmak için- bunu başka yatırımcılara devretmesi şeklindeki menkul kıymetleştirme işlemiyle ortaya çıkan “yapılandırılmış finans, yatırımcının risk iştahı ile orantılı olarak, risk-getiri profillerine sahip menkul oluşturmak için büyük esneklik sunar. Bu nedenle modern finansı yapılandırılmış ürünler olmadan düşünmemiz artık zor gözükmemektedir. Sağlıklı bir ekonomi için düzgün işleyen yapılandırılmış ürün pazarına ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde, yapılandırılmış finans ürünleri deyince aklımıza, krize neden olan ürünlerden Teminatlandırılmış Borç Yükümlülüğü (CDO) ve Teminatlandırılmış İpotek Yükümlülüğü (CMO) gelse de, dünyada ilk yapılandırılmış finans ürünlerinin İslami finans ürünleri olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Konvansiyonel finanstaki varlığa dayalı/varlık bazlı enstrümanlarda, yatırımcı varlığın getirisinin belli kısmını dönemsel alacağına karşılık bir borç senedine yatırım yapmaktadır. Kısaca yatırımcı varlığa sahip değildir. Hâlbuki İslami yapılandırılmış enstrümanlarda, yatırımcı varlığa da ortak olmakta; yani gerçek anlamda varlığa dayalı bir yaklaşım, kâr-zarar ortaklığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, son finans krizi bize ayakları yere basan, kar-zarar ortaklığına dayalı bir sistemin ehemmiyetini tekrar hatırlatmıştır (Yıldırım, 2014: 16)”.

3.5 Aşırı Finansal Liberalizasyon Uygulamalarının Sürdürülemezliği Gerçeği: Finansal Piyasalarda Düzenleyici–Denetleyici Kurumların Artan Önemi ve Devletin Değişen Rollerini

İslam, sermayenin önüne, faiz yasağı, kumar yasağı, karaborsa ve sömürü ile üretim yasağı ve israf yasağı gibi bir takım engeller koyar. Sadece bu çerçevedeki bir birikime izin verir. Bu yasaklarla sermayeyi, sürekli olarak üretim içerisinde tutmaya çalışır. Çünkü sermayenin sürekli olarak üretim içerisinde tutularak, bunun adaletli bir şekilde bölüşümünü sağlamak, sosyal refahın yükseltilmesinde önemli bir araçtır. Bu şekilde biriken ve kullanılan sermaye, özel girişimin kontrolünde, devlet elinden daha etkili bir şekilde idare edilebilir. Burada önemli olan husus, devletin müteşebbis üzerinde etkili bir kontrol ve denetim mekanizması kurarak buna işlerlik kazandırmasıdır (Tabakoğlu, 2005: 137).

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında bu işlerliği devlet gücü olmadan oluşturmak güçtür. Demir’e göre de güçlü bir ekonomik sistem için aşağıdaki düzenlemelerin devlet tarafından yapılması gerekmektedir (Demir, 2013: 115-116):

1. Yenilik, patent ve her tür mülkiyet haklarının tanımlanması, belirlenmesi ve korunmasını sağlayan bir hukuk sistemi.
2. Sözleşmelerin gereklerinin yerine getirilmesi için gerekli yaptırım mekanizmalarının düzgün çalışmasını sağlayan bir adalet sistemi.
3. Rekabetin avantajlarını ortadan kaldıracak tekelleşmelerin engellenmesini sağlayacak bir rekabeti koruma sistemi.

4. Sahte ürün, yanıltıcı bilgilerle veya ölçü ve tartı aletlerinin düzgün çalışmaması sonucu tüketicilerin kandırılmasının önlenmesini sağlayacak bir tüketici koruma sistemi.
5. Mübadelenin kolay yapılmasını temin edecek, değer saklama işlevini yerine getirebilmek için de zaman geçse de değerini koruyacak bir paranın piyasada dolaşımını sağlayacak bir para sistemi.
6. Çalışma hayatına ilişkin uyulması gereken asgari sağlık, güvenlik ve minimum ücret standartlarının belirlenip uygulandığı etkin bir iş sağlığı ve güvenliği sistemi.
7. Enflasyon ve işsizliği kontrol altında tutacak, döviz kurlarının öngörülebilir olmasını sağlayacak dirayetli bir ekonomi yönetim sistemi.

Ülke içinde fiyat istikrarsızlığı, ekonomik değişkenlerde oynaklık gerçekleştirmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı; ülkedeki kararsız bir ekonomik yapının temel göstergelerindendir. Bu sarmalın, faize bağlı yapının kırılabilmesi için; ülkenin para otoritesi olan merkez bankasına; devletin, piyasaların düzenlenmesi ve denetlenmesi şeklindeki görevlerinin devredildiği bağımsız düzenleyici-denetleyici kurumlara önemli görevler düşmektedir ki bu kurumların, gerektiği durumlarda, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlarla işbirliği yapması da gerekmektedir.

3.6 Faize Bağlılığın Ortaya Çıkardığı Mali Baskınlık

Kamunun aşırı bütçe açıklarının finansmanının, finansal sistemde ortaya çıkardığı mali baskınlık, önce finansal sistemde sonrasında da reel sektörde –“enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalını beslemesi sonucunda- fiyat istikrarsızlığına yol açmaktadır. Ülkede, popülist bir yaklaşımla oluşan bütçe açıklarının finansmanı için takip edilen aşırı borçlanma sonucunda, kamunun borçlarının çevrilemediği bir sistemde “politikacıların, iktisat bilimindeki pek çok fikir seçeneği arasında en değerli olanı tespit etme ihtimali çok azdır. Ortodoks düzenin kafadarları tarafından çevrelenmiş olan politikacılar, geleneksel teorinin sürekli bombardımanı altındadırlar ve bu nedenle bir sonraki görev dönemlerine kadar bu teorinin papağanlığını yaparlar. Böylece çoğunluğun kabul ettiği iktisat, faiz oranı ve para politikası, bencil ekonomik insan ve değer yargılarından bağımsız iktisat fikirleri sürdürülür gider (Diwany, 2011: 276)”.

Geleneksel finans sisteminde, yukarıda anlatılmaya çalışılan şekildeki uygulamalarla, alınan kontrolsüz risklerin yönetilememesinin sonuçları ve reel ekonomiye yansıyan olumsuz etkileri, özellikle küreselleşmeyle; sermaye hareketlerinin aşırı serbestleştirilmesiyle; yüksek kaldıraçlı ürünlerin kullanılmasıyla; özellikle bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Çünkü sınır tanımayan uluslararası portföy yatırımcıları, geleneksel finans sistemlerinde hızlı hareket ederek, gerek gelişmiş ülkeleri ve gerekse kırılganlığı yüksek az gelişmiş veya gelişen ülke ekonomilerini derinden etkilemektedirler.

Ulusal ve uluslararası finansal sistemdeki egemen bankacılığın neden olduğu bu tarz olumsuzlukların etkilerini ortadan kaldırmak veya reel ekonomiye olumsuz etkilerini azaltmak için gündeme getirilen küresel düzenlemeler de çare olmamaktadır. Hatta bazen yarardan çok zarar da getirebilmektedir. Çünkü hâkim iktisadi paradigma, pastadan daha fazla pay almak üzerine kurulmuş olduğundan, gündeme getirilen küresel düzenlemeler de kâğıt üstünde kalmaktadır. Fakat bu sisteme bağımlı kalındığı sürece de, ihtiyaç duyulan küresel sermayeye bağımlılıktan kurtuluş da yoktur. İşbirliği sağlanmadan (ki bu da mümkün görünmemektedir) krizlerin etkilerini azaltma olanakları, para ve maliye politikalarını uyumlaştırma çabaları küresel ölçekte sağlanamayacaktır.

Ulusal ölçekte ise öncelikle kendi yapısına uygun özgün finans sistemlerini kurma; özellikle faizsiz finans ürünlerini oluştururken geleneksel küresel finansal sisteme bağımlılığı azaltma çabaları; ulusal düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin sıkılaştırılması; kamu finansmanında mali kural koyma şeklindeki yeniden yapılandırma faaliyetleri hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çare olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aşağıda sıralayacağımız Katılım Bankacılığı Sistemi ve ürünlerinin temelinde; riskin, fon arz ve talep edenler arasında paylaşılmasını mümkün kılan; ekonomide arz olmadan talep yaratılmasına dolayısıyla talep enflasyonuna imkân vermeyen mekanizmaların çalışması yatmaktadır.

4. Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolüne ve Ürünlerine Genel Bakış

Sistem terimi, bir sonuç elde etmeye yarayan yöntemler düzenini veya farklı görev ve fonksiyonları yüklenen çeşitli parçaların birlikte bir sonuç üretmeye çalışmasıyla ortaya çıkan bir bütünü ifade eder. Fakat şu an geçerli olan hâkim ekonomik yapıların finansal sistemleri, bu tanımın aksine, ekonominin diğer parçaları ile birlikte işleyen bir ekonomik sistem oluşturamamakta ve işletilememektedir. Yani finansal sistem, ekonomi biliminin nihai amacına hizmet edememekte hatta ekonomik sistemlerde krizlere neden olmaktadır. Çünkü faizli bankacılık, ekonomik sistemin temelinde yatan dengeli bir şekilde işleyişi sağlayamamaktadır. Hâlbuki bunu temin edecek şartların temelinde, aslında İslamiyet'in emirleri ve ona uygun çalıştırılabilecek faizsiz finansal sistemlerin işletilebilmesi yatmaktadır. Çünkü bu sistemlerin uygulanabilmesi sayesinde: Tekellerin, rantların kaldırılabilmesi; tüketimde israf² önlenmesi; yardımlaşmanın artırılabilmesi için zekâtın yanında borcunu ödeyemeyenlerin borçlarının tamamının veya bir kısmının affedilerek

² “Onlar, sarfettikleri zaman ne israf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar” (Kur'an: 25/67).

silinmesinin tavsiyeleriyle ³ ; paylaşmada adaletin sağlanmış olduğu ekonomik yapıların, piyasaların oluşturulabilmesi mümkün olabilecektir.

İslamiyet'in emirlerinin aksine işleyen "kapitalizm, sınırsız mülkiyet hakkını esas almasıyla ve sermayeye emekten bağımsız bir şekilde üretime girme yetisi tanınmasıyla, sürekli büyümeyi esas alan kendine has bir ahlak geliştirmiştir. Bu sebeple de vatan, millet, din vs. gibi herhangi bir sınır çizen ve onun serbest piyasa ekonomisi içerisinde mobilitesini kısıtlayan herhangi bir yapının hükmü altına girmek istemez. Tek gayesi ve hareket noktasını, mülkiyet ve sermayenin özgürce kullanılması arasında gidip gelmelerden oluşan ve aşırı kârı esas alan bir anlayış oluşturur. İslam'da ise bunun tam aksine sermaye ve mülkiyet üzerindeki kısıtlardan ötürü, toplumsal fayda ve ekonomik girişim arasında bir denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Yani İslam'da, ne komünizmdeki gibi toplumsal fayda lehine mülkiyet ve sermaye üzerindeki bir takım haklar lağvedilmiş, ne de kapitalizmdeki gibi, sermaye ve mülkiyet lehine toplumsal fayda ihmal edilmiştir. İkisi arasında bir sömürü değil, hizmet anlayışı söz konusudur (Tabakoğlu, 2008: 276)".

Kısacası, İslam'ın ekonomi anlayışında; sermaye, özel mülkiyet ve üretim arasında hassas bir denge kurulması esası egemenken; zekâtla da, zengin kesimden, yoksul kesime doğru bir fon transferi esası benimsenmiştir. Böylece hem sermayenin kamu aleyhine büyümesi engellenmek; hem de yoksulların tüketim ve üretim içerisinde daha etkili olmaları sağlanmak istenmiştir. Bu hedeflere ulaşılması halinde de ekonomik anlamda, sürdürülebilir bir ekonomik yapı ve daha adil bir dünya oluşturulabilecektir.

Fakat klasik ekonomik yapı ve finansal sistem bunu gerçekleştirememiştir. Çünkü "sistemde çok ciddi bazı sorunlar vardır. Öncelikle ciddi şekilde istikrarsızdır. Ekonomi hızla büyürken bankalar kredi vermeye, yatırımcılar da almaya hevesli olacak. Bu da para arzının hızla artmasına sebep olacak. Bu da daha çok büyümeyi, daha çok borç alıp vermeyi beraberinde getirecek, bir pozitif geri besleme döngüsü yaratacak. Büyüyen bir ekonomi şirketlerin ve hanelerin krediyi geri öderken kullanacakları gelir akışına oranla daha fazla borç almaya iter. Ekonomide yaşanacak en küçük bir yavaşlama bile borçluların yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmalarına yol açar. Temerrüttün (borcu geri ödeyememe) artması sonunda kendi kendine küçülen bir ekonomi spirali yaratır, bu da ekonomik durgunluğa ya da krize sebep olur. İkinci sorun mevcut sistemin kaynakları sürekli olarak finansal sisteme transfer etmesi. Kredi alanlar her zaman aldıklarından daha fazlasını geri ödemek durumundalar. (...) Üçüncü olarak, bankacılık sistemi sadece borç artı faizi geri ödemek için gereken gelirleri yaratabilecek piyasa faaliyetlerini finanse edecek

³ "Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır" (Kur'an: 2/280).

parayı üretir. Günümüzde bankacılık sistemi hükümetlere oranla çok daha fazla para yarattığı için, sistem önceliği her zaman kamu malları yerine piyasa mallarına vermekte ve bunların insan refahına katkılarındaki farkları göz ardı etmektedir. Dördüncü ve en önemli gerçek ise sistemin ekolojik olarak sürdürülebilir olmamasıdır. Gelecekteki üretim üzerinde hak iddia eden borç misli ile artarken matematiğin soyut kurallarına boyun eğmektedir. Halbuki gelecekteki üretim ekolojik sınırlarla karşılaşmaktadır ve borcun büyüme hızına ayak uyduramayacağı aşıkardır. Faiz oranları ise ekonominin iyi giderken ulaşılan büyüme rakamlarını bile aşmaktadır. Sonuçta misli ile artan bir borç mevcut reel serveti ve gelecekteki potansiyel serveti aşar, böyle olunca da sistem çöker (Costanza vd., 2014: 196)”.

Bu çöküşü önlemeye çalışan ekoloji, insan ve çevresinin incelenmesi bilimi iken; ekonomi de, insan ve çevresindeki (kıt) doğal kaynakların, onun ihtiyaçlarına nasıl yeteceğini, alternatif amaçlar arasında etkin dağılımın nasıl olabileceğini inceleyen bilim dalıdır diyebiliriz. Aslında doğal çevre, yaşam için gerekli olan hava, su, güneş ve toprak gibi bütün doğal kaynakları içermesine ve bazılarını da çok hızlı yenilemesine rağmen; insanoğlunun bazılarının aşırı tüketme arzularına yetişememektedir. Yani doğal kaynakların, reel sektörde kullanımındaki dengesizlikler ve buna destek veren geleneksel finansal sektördeki yanlış uygulamalar, ekonomide çeşitli şekillerde ortaya çıkan buhranlara yol açmaktadır. Bu da, hem ekoloji hem de ekonomi biliminin işini zorlaştırmaktadır. Hâlbuki bu süreci tersine çevirebilecek; özellikle aşırı lüks tüketim talebini azaltacak baskıların faizsiz finans sistemleriyle oluşturulabilmesi mümkündür.

Ekonomide -yüksek kaldıraçlı işlemlerle balonların oluşmasına izin vermeyen, faizsiz finansman tekniklerini kullanarak- geleneksel finansal sisteme alternatif olabilecek Katılım Bankacılığı Sistemi ve dürüst iş adamları, krizlerin önlenmesinde en önemli unsurlar olacaktır. Özellikle “kriz dönemlerinde iş adamları, ekonomik hayatın nereye doğru gittiği, yakın gelecekte nelerin olabileceği konusunda -hayale, ham beklentilere yer vermeden- iyi hesap yapmalıdırlar. Kârın aleyhine de olsa riski aşağıya çekmeli, ayakta durmayı marifet saymalı, emek ile anlaşarak karşılıklı fedakârlıkta bulunmalı, üretim çeşidi ve pazar konusunda alternatifler aramalıdırlar (Karaman, 2012: 76)”.

4.1. Faiz Kavramı ve Katılım Bankalarının Faizsiz Fon Toplama Yöntemleri

Katılım Bankacılığı, -gerek dini nedenlerle gerekse de ahlaki bozulmaları önleyeceği gerekçeleriyle-faize dayalı olmayan; faiz yerine, riskin taraflar arasında paylaşımını öngören ürün ve hizmetler sunarak, sürdürülebilir bir ekonomik yapı ve daha adil bir dünya sunabilecektir.

Çünkü bu sistemin dayanağı olan İslamiyet, hem dinsel düzenlemeleri hem de sosyal düzenlemeleri içeren bütünsel bir sistem oluşturmuştur. Nitekim sosyal

düzenlemelerin temeli olan ekonomik faaliyetlerle de ilgili, hem Kur'ân'da hem de hadislerde emredici bildirimler yapılarak; Müslümanların ekonomik hayatta uymaları gereken kuralların çerçevesi çizilmiştir. İslamiyet, "Müslüman kişinin hem paraya sahip olup hem de ahlaki açıdan adil kalabilmesine ilişkin belirli koşullar koymaya girişmiştir. Temel koşullardan birisi, bir kişinin servetinin belirli bir kısmını bir tür sadaka vergisi anlamında zekât olarak vermesiydi. Bu İslam'ın beş temel şartından birisi olarak konulmuştur. Dahası, tefecilik de (ribâ) Kuran'da açıkça yasaklanmıştır (Eagleton vd., 2013: 119)".

Türkçe'deki yaygın karşılığı "faiz" olan Arapça ribâ kelimesi sözlükte "fazlalık, nema, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; (beden) serpilip gelişme" gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise ribâ, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır. Türkçe'de kullanılan "faiz" kelimesi de Arapça kökenli olup genelde ribâ ile eş anlamlı kabul edilir. Kur'an'da sekiz yerde geçen ribâ kelimesi örfî anlamında kullanılmış, hadislerde de ribâ kavramına yeni bir boyut getirilerek literatürdeki vade faizi - fazlalık faizi (ribe'n-nesîe - ribe'l-fadl) veya borç faizi - alışveriş faizi (ribe'd-deyn -ribe'l-bey') şeklindeki ayırım ve adlandırmalara zemin hazırlanmıştır (Özsoy, 1995: 110-126).

İslamiyet'te, faizin yasak, kârın serbest olmasının nedenlerini sıralamak çok uzun olacağı için konuyu, Karaman'ın aşağıdaki ifadeleriyle özetleyebiliriz (Karaman, 2012: 203-204):

- Faiz alanın anapara ve faizini alması kesin ve garantili olmasına karşı diğer tarafın zarar ihtimali içinde bulunması ve zarar etmesine rağmen faiz ödeme mecburiyeti, İslâm'ın insanlar ve müminler arasında gerçekleştirmek istediği kardeşlik ve merhamet duyguları ile bağdaşmamaktadır.
- Faizli kredi ile çalışan üretici ve tüccarlar, ürettikleri ve sattıkları mallara, kâr dışında bir de faizi eklemek mecburiyetinde oldukları için malların maliyeti yükselmekte, faiz dar gelirlinin cebinden çıkmakta, bu durum onların giderek daha da fakirleşmelerine sebep olmakta ve sosyal krizlerin doğmasına zemin hazırlanmaktadır.
- Faizciler giderek daha da zenginleşmekte, büyük sermayeleri tekellerine toplamakta ve bu güçleri ile yönetime hâkim olarak ülkeyi menfaatlerine göre idare etmektedirler.
- Maliyet enflasyonu talebi azaltmakta, talep azlığı üretimi düşürmekte, bu da işsizlik başta olmak üzere bir dizi mahsuru davet etmektedir. Ayrıca faizli kredi ile çalışanların sermayelerini kısa zamanda ve çok kazançla geri alabilecekleri sahalari aramaları çoğu kez amme menfaatine aykırı sonuçlar doğurmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerle İslâm, faiz yerine ortaklığı teklif etmekte, sermayelerin ortak kâr teşviki

ile toplanmasını, kâra katılanın zarara da katılmasını fert ve toplumun menfaatine daha uygun bulmaktadır.

İster faizli ister faizsiz finans sistemlerinde olsun; ödünç verilebilir fonların - parasal/finansal sermayenin- birikimi için hanehalkının elde ettiği gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarruflara ihtiyaç vardır. Fakat İslam'ın ekonomi anlayışındaki tasarrufta, bireyin istediği şekilde -mutlak anlamda- bir kullanma hakkı mümkün değildir. Yani birey, tasarruflar dâhil her türlü maddi şey üzerinde, istediği gibi tasarruf etme hakkına sahip değildir. Örneğin, “faizin yasak oluşu ve zekâtın sürekli olarak durağan sermaye üzerinden yılda %2,5'luk gibi bir aşınmaya sebep oluşu, sermaye birikimini kısıtlamaktadır. Çünkü Müslüman birey, tasarrufunu, faiz geliri karşılığı borç veremeyeceği için, sermaye, durağan halde kalır. Bunun üstüne zekât da, durağan sermaye üzerinden alınan İslami bir vergi türü diyebileceğimiz bir gider olduğu için durağan sermaye zamanla aşınarak yok olur. Bununla birlikte üretim içerisindeki sermaye üzerine zekât verme emri yoktur. Yani üreticinin aletleri, demirbaş eşya vb. üzerinden zekât alınmamaktadır. Dolayısıyla sadece üretim içerisindeki sermaye aşınmaya maruz kalmamaktadır. Tüm bunlardan İslam'ın sermayeyi sürekli olarak üretim içerisinde tutmak istediğini çıkarsayabiliriz. Zaten işçinin ücretinin hemen ödenmesine yönelik emirler de konuyla ilişkilendirilmeye çalışılırsa, İslam'ın üretim ve tüketim arasındaki bağı koparmamaya, aksine güçlendirmeye çalıştığı da söylenebilir (Tabakoğlu, 2008: 277)”.

Geleneksel ekonomik yapıdaki finansal sektör ve reel sektör arasındaki bağ da, etle tırnak gibidir fakat bu ilişkiyi sağlayan temel araç faiz oranıdır. Bu faiz oranının belirlenmesinde, finansal sistemdeki ödünç verilebilir fon (parasal/finansal sermaye) miktarı yanında, piyasadaki fiyatlar seviyesindeki yükselme hızı yani enflasyon da önemli bir faktördür. Özellikle talep enflasyonunun kontrol edilebilmesi yani talebin ertelenebilmesi için faizlerin, -egemen olduğu sistemde- en azından enflasyon kadar olması beklenir ki hanehalkı cebindeki paranın satınalma gücünü koruyabilsin. Çeker, paranın iç değerindeki kaybının yani enflasyon farkının alınmasının caiz olması yanında hesaplanmasındaki hata nedeniyle enflasyonu besleyen bir süreci de nasıl doğuracağını aşağıdaki şekilde özetlemektedir (Çeker, 2013: 245).

Paranın değer kaybını/enflasyon farkını almak caizdir, faiz değildir. Ancak insanımız değer kaybını hesap ederken faize düşmektedir. Değer kaybı ileriye yönelik yapılmaz, geriye doğru yapılır. Şöyle ki; İnsan borç verirken “tahminen önümüzdeki sene mesela % 10 enflasyon olur, ben de senden alacağımı %10 fazlası ile alırım” şeklindeki hesap faize sebebiyet verir. Hesabın ileriye dönük olarak değil, geriye dönük olarak şöyle yapılması gerekir: Alacaklı “Şu parayı sana borç olarak veriyorum. Bir sene sonra tahsil edeceğim zaman değer kaybını da fazladan alırım” der ve belli bir oran belirtmez. Yıl tahsil ettiği gün yüzde kaç oranında enflasyon

oldu ise geriye doğru hesabını yaparak ilave eder ve değer kaybını tahsil eder. İleriye doğru hesap yapamamasının sebebi şudur: Faiz konusunda bedellerin eşitliği kesin bilinmelidir. Tahmini eşitlik, eşitsizlik kabul edilir. Alınan ve verilen aynı cins bedeller kesin eşit olmazsa faiz olur.

Bu yüzden ekonomide enflasyon yaratmadan ve Müslümanları da faize düşürmeden; (enflasyon, döviz veya altın gibi ürünlere endeksli yatırım araçları geliştirerek) yerli para cinsinden tasarruf yapmaya teşvik edecek enstrümanların geliştirilmesi için katılım bankalarına önemli görevler düşmektedir. Yerli para yerine yabancı paraların yani döviz, altın gibi aktiflerin fiziki olarak tercih edilmesi (para ikamesi) de iyi bir şey değildir. Çünkü para ikamesi sonucunda hem senyoraj (paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değeri arasındaki fark) geliri TCMB'a gitmemekte hem de para politikasının yürütülmesi daha da zorlaşmaktadır.

4.1.1. Cari Hesaplar Aracılığıyla Fon Toplama

Belli bir vadeye bağlanmamış ve istenildiğinde herhangi bir gelir tahakkuk ettirilmeden geri çekilebilme imkânı veren hesaplara cari hesap denir. Cari hesaplara yatırılan mevduatlar ile oluşturulan fonu işleten Katılım Bankası kârını kendisi alır. Dolayısıyla bu hesaplardaki paraların banka tarafından plasmanı sırasında yanlış yönlendirilmesi sebebiyle batırılması durumundaki kayıptan Katılım Bankası sorumludur. Yani bu kayıp, hesap sahiplerine yansıtılamaz.

Cari hesap sahibinin durumuna, mevduatının miktarına göre, çeşitli bankacılık hizmetlerinin bazılarının ücretsiz sunulabilmesi mümkündür. Katılım bankaların müşterilerine verdiği çeşitli hizmetler: Yerli ve yabancı para cinsinden hesap açmak ve bu hesaplara tanımlı çek karnesi kullanabilmesine aracılık etmek; yerli ve yabancı para transferi yapmak; poliçe, bono ve çek gibi ödeme araçlarının tahsiline aracılık etmek; teminat mektubu, akreditif, kabul ve aval gibi gayrinakdi teminatlar vermek; döviz alım-satımı gibi kambiyo işlemleri yapmak; ithalat ve ihracat işlemlerine aracılık etmek ve finansal destek sağlamak; mal alıp-satmak; menkul-gayrimenkul gibi eşyaları kiralamak; ticari ve sosyal sorumluluk amaçlı şirketler kurmak şeklinde sıralayabiliriz.

4.1.2. Katılım Hesapları Aracılığıyla Fon Toplama

Katılım bankalarının ticari faaliyetlerine, belli vadelerde katılma amacıyla açılan hesaplara katılım hesapları denir. Katılma hesabı açan gerçek ya da tüzel kişi -mudi- ile katılım bankası arasındaki ilişki emek sermaye ortaklığıdır. Yani banka, katılma hesabı açanlara mutlaka kâr edeceğini taahhüt edemez; hesabın zarar etme ihtimali de vardır. Katılım bankası, hesap sahiplerinden aldığı farklı vadedeki ve döviz cinsindeki mevduata göre farklı havuzlar oluşturabilir. Bu farklılaştırma, katılım hesaplarına ortak olan müşterilere, farklı sektörlerde; farklı para birimlerinde; farklı

endekslerde ortak olmayı sağlayabilir. Bu şekilde, farklı özel havuzların kurulmasıyla fon toplanması; kar ve zarar hesabındaki teknik zorlukları bünyesinde taşımakla birlikte; katılım bankalarında ve piyasada derinliğinin oluşmasında; müşteri sayısının artmasında önemli katkıda bulunabilir.

Katılım bankasındaki katılma hesapları, emek-sermaye ortaklığı sistemi ile çalıştırılmaktadır. Yani katılım bankası, emek-sermaye ortaklığında emek sahibi olabileceği gibi sermaye sahibi de olabilir. Müşterilerin sundukları finansal sermayede, katılım bankası emek sahibi durumunda iken; müşteri, sermaye sahibi konumundadır. Fakat katılım bankası, hem kendi öz sermayesini hem de katılma hesapları havuzlarında biriken finansal sermayeyi işleterek, sermaye sahibi sıfatıyla emek-sermaye ortaklıkları da kurabilir.

4.2. Katılım Bankalarının Faizsiz Fon Kullandırma Yöntemleri

Hem girişimcinin işletme sermayesi ihtiyacı için hem de bireylerin gelirinin yetmediği ihtiyaçlarının karşılanması için finansal sermayeye ihtiyaç vardır. Hâkim sistemde, tasarruf fazlası bulunanlar ile ihtiyacı olanları karşı karşıya getiren bankalarda kullanılan faiz, İslam'ın koyduğu sistemde yasaklanmıştır ki haklı gerekçeleri ortaya çıkan krizlerle ispat edilmiştir.

İslam'a göre ödünç ilişkisi daha çok yardımlaşma ve sadaka kapsamı içerisinde değerlendirilmiş, yani tasarruf fazlası olanların, ihtiyacı olanlara ödünç para vermesi teşvik edilmiştir. Fakat bu emirlerin günümüzde uygulanamaması, sadece iyi niyet telkinleri olarak kalması, İslam Toplularını küresel sermayenin boyunduruğunda bırakmıştır. Çünkü egemen faizli sistemin yerine kar-zarar ortaklığına dayalı sistemlerin kurulamaması; işletilememesi gibi dar görüşlülük, yasaçılık ve/veya tembellik gerçeği vardır. Hâlbuki -hem dolaşımdaki paranın miktarını hem de paranın dolaşım hızını direkt artırarak- geleceğin fiyatlarını şişiren, besleyen bir araç olan faiz ve faizli sistem yerine; uzun dönemde borç veren ve alanların da menfaatine olacak kar-zarar ortaklığı sistemleri oluşturulabilir.

Bu yeniden yapılanmada, faizsiz bankacılık sistemlerinin kurulması ve işletilebilmesi için uzun bir süreye ihtiyaç vardır. Bu oluşum sürecindeki zamanda, geçiş dönemi uygulaması olarak da, özellikle cari açık sorunu ve tasarruf yetersizliği olan Türkiye gibi ülkelerde, hem yüksek enflasyonu hem de yabancı sermayeye bağımlılığı kırana kadar; Katılım Bankacılığı'nın finansal sistemdeki payını ve ülkedeki tasarrufları arttırabilmek için faizsiz değişik endeksler⁴ geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Zira

⁴ "Faizsiz Endeks (Finansal Sermayenin Fiyatı): Finansal Sermaye + Zamanlar Arası (Vade Sonunda) Ortaya Çıkan Enflasyon Farkı ve/veya Altın, Döviz gibi Aktiflerin Fiyat Farkı + Risk Primi + İlgili Sektörde Gerçekleşen Kar-Zarar Oranı" gibi değerleri içeren bir fiyat (faizsiz endeks) faiz yerine geliştirilebilir.

“paranın değer kaybı/enflasyon farkını tek maddeye kıyas ederek hesap etmek yanlıştır. Paranın ne kadar değer kaybettiğini mesela tek başına altına veya tek başına bir dövize kıyaslayarak hesap etmek faizin doğurduğu fesada sebebiyet verebilir. Ne kadar çok kalem mala kıyas edilirse o kadar adil hesap yapılmış olur (Çeker, 2013: 245)”.

Ülkenin tasarruf açığı sorununu ve iç piyasadaki döviz kıtlığını yani yabancı sermayeye -sıcak paraya- bağımlılığı azaltmak için de, kamunun iç piyasadaki borçlanmasının hafifletilmesi; gerekiyorsa gerçek anlamdaki (faizin bulaşmadığı) gelir ortaklığı senetlerinin kullanılması; en son çare kamunun finansmanının dış borçlanma ile gerçekleştirilmesi; merkez bankasının döviz rezervlerinin güçlendirilmesi gerekir.

4.2.1. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı / Finansal Sermaye ile İşletmenin İş Birliğine Aracılık)

Mudaraba terimi; emek ve sermaye sahipleri arasında kurulan iş ortaklığını ifade eder. Yani bir tarafta finansal sermaye sahibi, diğer tarafta işletme sahibi olmak üzere taraflar arasında emek-sermaye ortaklığı oluşturulmuştur.

Finansal sermayenin, faiz yerine, taraflar arasında risk paylaşımını esas alarak ekonomiye aktarılmasını sağlayan mudaraba yöntemiyle katılım bankaları, farklı havuzlarda toplanan katılma hesaplarını, değişik reel projelere yönlendirerek işletmektedir. Yani bu iş ortaklığında, “sadece mevcut değerlerin mübadele edildiği, emek ve sermayenin riske ortak bir şekilde katıldığı bir üretim fonksiyonu sonucundaki kâr edinimini konu edinmektedir. Dolayısıyla Batı’nın sadece borç verene “faiz” adı altında kazandırdığı geliri, İslam, emek-sermaye ortaklığı adı altında, her iki taraf arasında işin başında belirlenmiş oransal bölüşüme göre dağıtmaktadır (Orman, 2010: 174).

4.2.2. Murabaha (Alım - Satım Akitleriyle Müşteri İhtiyaçlarına Aracılık / Maliyet Artı Kar Marjlı Satış)

Emek-Sermaye Ortaklığı’nın bir diğer türü olan Murabaha’nın temelinde, müşterinin ihtiyaç duyduğu ve maliyetini bildiği malın, satıcıdan, Katılım Bankası adına peşin alınması ve üzerine kâr eklenerek müşteriye vadeli satılması (yani satışa aracılık hizmeti) yatmaktadır. Günümüz Katılım Bankaları’nın “işlem hacmi içinde en büyük paya sahip finansman türünün murabaha olduğu belirtilmektedir. Bu yöntem alım satımı caiz her türlü mal, hizmet ve ihtiyacın finansmanında kullanılmaya başlanmıştır. Faizsiz bankacılık sisteminde mudaraba, müşareke ve temlik ile sona eren icare gibi başka sermayeyi işletim enstrümanları da bulunmakta ise de bunların sistem içerisindeki oranı çeşitli iktisadi ve pratik nedenlerle giderek azalmış; buna

mukabil murabaha yönteminin sistem içerisindeki oranı %90'ı aşan bir seviyeye ulaşmıştır (Günay, 2012: 208)".

Fakat (çağdaş) murabaha uygulamasının, İslam hukukçuları arasında tartışmalı bir konuma sahip olduğunu da belirlemek gerekir. "Eleştiri konusu, taksitli satış sonrasında borç bitinceye kadar geçen sürede, satıma konu olan malın fiyatının taraflardan birinin zarar etmesi yönünde değişiklik göstermesi üzerinde yoğunlaşır. Yani vadeli satış sonrasındaki dönemde, malın fiyatının inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi sonucunda, taraflardan birinin aleyhine bir durum ortaya çıkması İslam'a göre şüpheli bir satışı ifade ettiğinden meşru olmayabileceği düşünülmektedir. Ancak diğer bazı İslam hukukçularına göre ise, tarafların olası bir zararı kabul ederek yaptıkları anlaşma sonrasında şüpheli durum ortadan kalkmış olur (Armağan, 1996: 43).

4.2.3. Müşareke (Sermaye Ortaklığı / Kar-Zarar Ortaklığı)

Müşareke, her iki tarafın da sermayeye katıldığı ortaklık türüdür. Yani ortaklık, tarafların belli bir oranda finansal sermaye katmaları ile gerçekleşir. Bu ortaklıkta kâr anlaşmaya göre bölüşülür; fakat zarar sermayedeki hisseye göre dağıtılır.

4.2.4. İcare (Finansal Kiralama / Kira Finansmanı)

İcare (kiralama, menfaat satışı), hem menkul ve gayrimenkul malların kiralanmasını hem de iş ve hizmet sözleşmelerini kapsamına alan bir kavramdır. Bu yöntem, finansal kiralama (leasing) olarak klasik faizli finansmanda da uygulanmaktadır. Fakat katılım bankalarınca tatbik edilen icare yönteminde en önemli nokta, kira konusu şeyin İslam Hukuku'na göre meşru olması gerekir.

4.2.5. Diğer Faizsiz Fon Kullandırma Şekilleri

Selem, paranın peşin malın veresiye olduğu satışı ifade eder. "Selem akdi, veresiye alış-verişin tam aksi bir sözleşmedir. Veresiye alışverişte mebi (mal) peşin semen (para) veresiye, selemde ise semen peşin mebi veresiyedir (Çeker, 2011: 127)". Örneğin, un fabrikasına teslimi gelecekte olacak şekilde satılan malın (buğdayın) ölçü, tartı, tür vb. bütün nitelikleri belirlenmeli; ayrıca malın teslim edileceği vade de (hasat zamanı) bilinmelidir. Bu işlemde çiftçinin üreteceği malın (buğdayın) bedeli, satım sözleşmesi anında çiftçiye teslim edilmek zorundadır.

İstisna (eser sözleşmesi) akdi, sipariş üzerine yapım gerektiren ürünleri konu alır. Yani "belli bir bedel karşılığında bir kimsenin sanat erbabıyla bir eşya yaptırmak için anlaşmasına istisna denir" (Çeker, 2011: 132). Anlaşmada, yapılacak ürünün özellikleri, miktarı, bedeli ve teslim tarihinin belirlenmesi gerekir.

Sukuk, ticari bir varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satımıdır. Bu sertifikalardan alanlar söz konusu varlığa ellerindeki sertifikalar oranında ortak olurlar. Dolayısıyla söz konusu varlığın geliri de onlara ait olur. En basit şekliyle böyle izah edebileceğimiz sukuk işlemlerinin farklı sözleşmeler (ortaklık, kira, murabaha, selem, istisna) için farklı usullerle kullanılabileceğini de ifade etmeliyiz (TKBB, 2014).

5. Sonuç

Geleneksel finans sistemlerine sahip ekonomilerde, tatbik edilen genişletici para politikalarına ilave olarak; aşırı liberal düzenlemelerin sisteme hâkim olması; finansal mühendisliğin kaldıraçlı işlemleri kullanması; riski yüksek projelere destek verilmesi gibi uygulamalar sonucunda; ulusal ve uluslararası ölçekte alınan finansal risklerin yönetilememesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu olumsuzluklar, hem finansal sistemde hem de reel ekonomide telafisi zor olan sorunlara, krizlere neden olmaktadır. Çünkü klasik finansal sistemin kurgusundaki bu eksikliklere ilave olarak, sistemdeki sorunları besleyen bir araç olarak faiz kullanılmaktadır.

Faizin temel bir araç olarak kullanıldığı geleneksel finansal sistem, hem finansal sermayenin değeri olan faizi dolayısıyla girdi maliyetlerini (maliyet enflasyonunu); hem de üretim olmadan talebi artırarak geleceğin fiyatlarını (talep enflasyonunu) yükseltmektedir. Ülke içinde ortaya çıkan bu fiyat istikrarsızlığı ve ekonomik değişkenlerdeki oynaklık gelişmelerinin yol açtığı “enflasyon, faiz, devalüasyon” sarmalı da, kararsız bir ekonomik yapının süreklilik kazanmasına neden olmaktadır.

Bu yapıyı önlemek için çözüm, varsayımımızda da ifade edildiği gibi; ekonomik yapıda faizsiz bankacılık sistemlerinin kullanılmasını veya etkin olmasını sağlamaktır. Böylece geleceğin fiyatlarını şişiren bir araç olan faiz ve faizli sistem yerine; uzun dönemde borç veren ve alanların da menfaatine olacak; ekonomilerde balonların oluşmasına izin vermeyecek; daha dengeli bir ekonomik yapıda daha adil bir gelir dağılımı sağlayacak düzen, dünya literatüründe bilinen ismi ile İslami Bankacılık veya faizsiz bankacılık tipi finansal sistemlerle mümkün olacaktır. Çünkü bu yapıların sunduğu hizmetlerin hepsi, özellikle finansal sermaye sahibinde aşırı - haksız- kazanca neden olan faiz yerine, riskin taraflar arasında paylaşımını öngören; kâr-ücret-komisyon şeklindeki fiyatlama ile verilmektedir.

Temel olarak kar-zarar ortaklığı mantığıyla çalışan bu sistemde; faizsiz fon toplama ve kullandırma yöntemlerinin oluşturulabilmesi ve bunun tüm kesimlerce benimsenmesiyle; yastık altı tasarrufların finansal sisteme ve dolayısıyla ülke ekonomisine kazandırılmasıyla; finansal sistemde derinliğin oluşturulabilmesi;

yabancı sermayeye ve faize bağlı kalmanın atlatılabilmesi; geleceği ipotek etmeden ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi mümkün olabilecektir.

Faizsiz bankacılık şekli olarak Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankacılığı, öncelikle İslam Dininin gereği olarak talep edildiği için ortaya çıksa da; yaşanan finansal krizlerin nedeni olarak görülen geleneksel finansal sistemi ikame etme amaçlı olarak da giderek önem kazanmaktadır. Çünkü temel olarak Katılım Bankacılığının sunduğu ürünler, verdiği finansmanlar öncelikle üretimi teşvik etme yani reel bir varlığa yatırım yapılmasına yöneliktir. Aksine geleneksel bankacılığın finansman yöntemleri ise önceden talep yaratma, tüketimi artırma şeklindeki bir süreci beslemektedir. Fakat bu şekilde geleneksel bankacılıktan piyasaya akan para da, yarattığı efektif talep sayesinde, arzdan daha fazla talep yarattığından, fiyatların yükselmesine; belki de balonların oluşmasına; sonrasında da yine kendine dönen finansal krizlerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu şekildeki dengesizliklerin ortadan kaldırılmasının zorunluluklarına karşın; yatırım-tasarruf arasındaki ilişkinin, faizsiz bankacılık sistemi üzerinden, en uygun düzeyde tesis edilebilmesi zaman alabilecektir. Fakat İslami prensipler bağlamında işleyecek ve geliştirilebilecek Katılım Bankacılığı Sistemi sayesinde oluşturulabilecek bir finansal yapı; hem mikro ölçekte İslami duyarlılığa sahip kesimin finansal tabanlı ihtiyaçlarını giderebilecek; hem de makro ölçekte İslam Ülkelerinin finansal bağımsızlığını sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

Alantar, D. (2008). “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine bir Değerlendirme”, Maliye ve Finans Yazıları, S. 81. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf (25.11.2014)

Armağan, S., (1996). *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Costanza, R., Alperovitz, G., Daly, H., Farley, J., Franco, C., Jakson, T., Kubiszewski, I., Schor, J., Victor, P. (2014), “Sürdürülebilir ve Arzulanan Bir Doğa İçinde-Toplum içinde Ekonomi İnşa Etmek”, *Worldwatch Enstitüsü Dünyanın Durumu 2013 Sürdürülebilirlik Hala Mümkün mü?* içinde, (çev.) Ekiz, C.U. ve Ekiz, Ç., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın:2970, İstanbul, ss.181-204.

Çeker, O., (2011). Fıkıh dersleri 1, Ensar Yayıncılık, Konya.

Çeker, O., (2013). *Fetvalarım – 1*, Damla Ofset Mat. ve Tic. A.Ş., Konya.

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. ve Küçük, A. (2008). ABD Mortgage Krizi, *BDDK Çalışma Tebliği*, S. 3, Ankara. http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/5176ABDMO_RTGAGE05082008x.pdf (25.11.2014).

Demir, Ö.,(2013). *Din Ekonomisi İnanç, Zenginlik ve Mutluluk*, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Diwany, T. E., (2011). *Faiz Sorunu*, (çev.) M. Saraç, İz Yayıncılık, İstanbul.

Eagleton, C., Williams, J., Cribb, J., Errington, E., (2013). *Paranın Tarihi*, (çev.) Kâhya F., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın:2079, İstanbul.

Ercan, F., (2005). *Para ve Kapitalizm*, Devrin Yayıncılık:9, İstanbul.

Günay, M., (2012). “İslam Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murabaha Uygulamaları”, *Fıkhi Açından Finans ve Altın İşlemleri* içinde, Ensar Yayınları, İstanbul, ss. 207-258.

Karaman, H., (2012). *İş ve Ticaret İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Korkmaz, E. ve Tay, A. (2010). “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, <http://www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-nerileri.html> (25.11.2014).

Orman, S., (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yayınları, İstanbul.

Özsoy, İ., (1995). “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, c. 12, Ankara, ss.110-126.

Tabakoğlu, A., (2005). *İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları, Toplu Makaleler-2: İslam İktisadı* içinde, Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss. 125-137.

Tabakoğlu, A., (2008). *İslam İktisadına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul.

TKBB, (2014). <http://www.tkbb.org.tr/arastirma-ve-yayinlar-finans-sozlugu#1206> (27.12.2014).

Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (1999). *Finansal Hizmetler Ekonomisi (Piyasalar-Kurumlar – Araçlar)*, Beta Yayın No: 895, İstanbul.

Uludağ, S., (2010). *İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Uzunoğlu, S. (2005): "Döviz Kuru: Kamu Borç Stoku ve Finansal Kesime Etkisi," Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 498, s.8-14.

Yazıcı, A. ve Yazıcı, R., (2011), *Küresel Finans Kriziyle Gündeme Gelen Uluslar arası Finansal Yapıda Yeniden Yapılandırmanın Olası Temel Dinamikleri*, (Ed.) H. Altay ve A. Şen, *Küresel Ekonomi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* içinde, Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 37-75.

Yıldırım, Yıldırım. (2014), 21-23 Aralık 2013 / Ankara Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı Çalıştay Raporu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Temmuz 2014.

Yılmaz, Ö., ve Kızıltan, A., ve Kaya, V., (2005), "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, Ocak - Haziran 2005, Kayseri, ss. 77-96.